

Hoewel dit nieuwe gebed (dat nadien in talrijke, zij het lang niet in alle kerkdiensten gebruikt werd) de voorbede voor de koningin bevatte, waren toch die hervormden die begrepen wat de bezetter trachtte te bereiken, er verre van tevreden mee: het was in veel te ouderwetse termen vervat en lang niet actueel genoeg. Wat moest men zich eigenlijk voorstellen bij de bede dat men onder 'hunlieder bestuur' (dat sloot 'de bezettende macht' in) 'een gerust en stil leven' zou mogen leiden 'in alle godzaligheid en eerbaarheid'? Aan wie zich concreet voor ogen stelde wat er medio januari '41 al aan onrecht door de bezetter bedreven was, klonk zulk een bede als hoon in de oren. Inderdaad, enkele weken later werd in hervormde kring een heel wat weerbaarder geluid vernomen in de vorm van een illegale brochure, *Betere weerstand*, die in enkele tienduizenden exemplaren in het land verspreid werd, hoofdzakelijk via predikanten die het met het betoog eens waren. Het concept voor die brochure was door de Amsterdamse predikant dr. K. H. Miskotte opgesteld; ds. K. H. Kroon en H. M. van Randwijk hadden het herschreven opdat men niet onmiddellijk Miskotte's stijl herkennen zou.¹ Die stijl verdween – het betoog bleef; betoog van een theoloog van wiens hand in '39 een grondige studie verschenen was, *Edda en Thora*, waarin hij het nationaal-socialisme gekarakteriseerd had als een heidense religie welker normen lijnrecht stonden tegenover die van het Oude Testament. 'Onze weerstand', aldus Miskotte in zijn illegale brochure,

'zal een betere zijn indien wij de rechtsschendingen, de wreedheden, de willekeur, de leugens, de vleierij en de hoon zien als uitvloeisel van een stelsel, zien als een methode om de Christenheid, Europa en de menselijke consciëntie uit te hollen. Dit betekent dat zij ons zóver willen brengen tot wij eindelijk de grootste gemeenheid zullen kunnen doen als het bevolen wordt, met precies dezelfde vanzelfsprekendheid waarmee wij nu onze belasting betalen of onze ramen verduisteren. Dit is dan ook de bedoeling! En een volk dat dit ene punt niet tijdig in het oog vat, is er ongelukkig aan toe. Het heeft op den duur als apart volk geen toekomst meer . . . Niet bepaalde zeden en gewoonten, zelfs niet een bepaalde levensstijl maken ons land tot die bijzondere historische gestalte, *maar juist het diep gegrond besef van de onmogelijkheid van de totaal-staat*. Daarover zijn Marnix en Coornhert, Bogerman en Hugo de Groot, Daendels en Hogendorp, Groen en Thorbecke, Schaepman en Kuyper, Troelstra en Nolens en alle grote mannen die

¹ Tekst: a.v., p. 222–227. Touw vermeldt dat *Betere weerstand* kort na de februari-staking in Amsterdam geschreven is. Aangezien in het geschrift, waarin alle ingrepen van de bezetter tussen mei '40 en medio februari '41 de revue passeren, met geen woord melding gemaakt wordt van de staking of van de razzia's die daaraan voorafgingen, komt het ons voor dat het uit de periode vlak vóór de razzia's dateert.